

röptess az örök tilosba,
jéghegyek fölé piros bálba,
ifjúság királya,

A *Tűzről* értő elemzés olvasható DOBÓNÉ BERENCZI MARGIT *Nagy László tizenkét versének elemzése* című kötetében (Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 89-105). Kass János képi reprezentációját lásd a 4. ábrán.

További költemények és illusztrációk bemutatására itt nincs lehetőség. De ahhoz talán ennyi is elegendő, hogy újra átlapozzuk a kötetet, s nyitottabban szemléljük és közelítsük meg, illetőleg elemezzük a verbális és képi összetevőből felépített, komplex kommunikátumokat.

Vass László

2. Szöveg és fordítás

Péter Mihály: „Pár tarka fejezet csupán...” Puskin „Jevgenyij Anyegin”-je a magyar fordítások tükrében
Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999. 232 p.

„A műfordító Janus-arcú lény: *tudós és művész* egy személyben. Teljesítménye két részből áll. Tudósként értelmeznie kell, hogy *mit* fordít, azaz az első megközelítésű, felszíni olvasatnál mélyebbre kell hatolnia a műbe; olyan értelmezésre kell törekednie, amelyet a mű szűkebb és tágabb (életrajzi, lélektani, nyelvi, irodalmi, történelmi stb.) kontextusa leginkább valószínűsít; ehhez az elemzőmunkához nemritkán tudományos ismeretekre is szüksége van. A fordítói tevékenység második része az így értelmezett költői mű *újraalkotása* az „átvevő” nyelven: ez már művészi feladat, amelynek megoldásában óriási szerep jut az intuíciónak („ihletnek”), a költői tehetségnek; a műfordító ugyanis nem egyszerűen egy más nyelv formájába öltöztet egy adott tartalmat, hanem újratерemti tartalom és forma egységét egy másik nyelv közegében. A „fordító tehát nem egyszerűen transzponál, hanem *re-kreál*” – olvashatjuk PÉTER MIHÁLY legújabb fordításstilisztikai monográfiájának bevezető gondolatai között a fordítást alkotói folyamatként bemutató értelmezést (10). A kiváló russzistának és a szövegstilisztika termékeny szerzőjének ez a gondolatsora adja meg az Anyegin-fordításokat körüljáró legújabb munkája vezérfonalát.

Puskin Anyeginje a világ szinte minden irodalmi nyelvén felcsendült. A magyar fordítások sorát a múlt század közepén, 1862-66-ban született, elévülhetetlen érdemű Bérczy Károly-féle fordítás kezdi, s az 1992-ben megjelent, Galgóczy Árpád által az IKON Kiadó Matúra sorozata számára készített legújabb fordítás zárja be. PÉTER MIHÁLY, aki immár negyven éve foglalkozik Puskinnak a világirodalomban rangos helyet betöltő, műfajt teremtő verses regényével s annak magyar interpretációival, mégse arra vállalkozik, hogy a magyar fordítások teljes és tüzetes elemzését, illetve egybevetését adja. Ezt terjedelmi okokból sem tehetné meg, de a fordítások között, amelyeket Kardos László „örökös nemzeti küzdelemnek” látott, sem kíván – mint vallja – „eredményt hirdetni”. Az egymás nyomdokaiba lépő újabb szövegváltozatokat úgy tekinthetjük, mintha

az eredeti műnek a röntgenképét készítenénk el, de nem csupán egy-egy hétköznapi lenyomatot, hanem olyan CT-vel készült „rétegfelvétel”-hez hasonlatosat, amelyet az emberi szervezet teljességre törekvő megismeréséhez használ az orvostudomány.

Az Anyegin-fordítások elemzésének voltaképpen célját így summázza a szerző: az irodalmi műalkotásnak (kivált a jelentőseknek) lényegi tulajdonsága, hogy a változó időbeli, társadalmi, kulturális, esztétikai stb. kontextusok függvényében különböző olvasatokban jelennek meg. E könyv arra vállalkozik, hogy a Puskin-kutatás időtálló vagy újabb eredményeire támaszkodva egy korszerű „Anyegin”-olvasatot tegyen hozzáférhetővé az olvasó számára, az eredeti szövegrészeknek a különböző fordításokban való tükröztetése segítségével. Az elemzés középpontjában az Anyegin stiláris dinamikája, az elbeszélő hangjának modulálása, a különböző, többnyire ellentétes nézőpontok szöveg-szintű megjelenítése áll.

A monográfia az alkotói vezérelv példáit kulcstémákhoz kötve csoportosítja, ily módon jelöli ki a munka szerkezeti egységeit, ez biztosítja a fejezetek tematikus koherenciáját. Az első három fejezetben azt mutatja be, hogyan működik e poétikai vezérelv Puskin emberábrázolásában. Nem véletlen, hogy az *első fejezet* középpontjában Anyegin bonyolult és ellentmondásos személyisége áll. A *második fejezet* a regény hősnőjéről, Tatyjanáról szól, aki személyiségében még összetettebb, hosszú utat tesz meg a mű idő-síkján. A *harmadik fejezet* Tatyjana, a világirodalomban méltán híressé vált *levelét* és Anyegin Tatyjanahoz írt válaszát hasonlítja össze. E két levél számos elemző szerint a regény két szerkezeti fókuszát adja. PÉTER MIHÁLY ez alkalommal azonban a hasonlóságok hátterében a levélírók alkatából, életkorából, sorsából eredő különbségekre, s az azokat megjelenítő nyelvi és stiláris elemekre kívánja felhívni a figyelmet. A *negyedik fejezet az elbeszélő* (a Költő) hangjának modulációit követi figyelemmel: hol „cseveg”, hol életbölcseletet fogalmaz meg, s ez alkalmat ad a stiláris váltások, ütköztetések nyelvi megjelenésére, illetve fordításbeli megjelentetésére. Az *ötödik fejezet* a tájak, évszakok, napszakok leírásában a „szórt nézőpontok” poétikájára fordítja figyelmünket. Szemléletesen mutatja meg, hogy a költő a különböző természeti képeket a szereplők vagy a saját szemléletén, hangulatán átszűrve hogyan jeleníti meg, s vajon a fordítások is követik-e a nézőpontok változását. Végül a *hatodik fejezet* olyan témát érint, amelyet PÉTER MIHÁLY – ha csak előző monográfiájára gondolunk, melynek címe *A nyelvi érzelm-kifejezés eszközei és módjai* – szívéhez igazán közelállónak érezhetünk: a hangzás, az érzés és a gondolat hármassága Puskin verses regényében. A fordítások szempontjából ezek tanulságos megnyilvánulását idézi fel az elemzés a hangszimbolika, a klasszicista pontosságú szóhasználat és az aforisztikus tömörségű mondatépítkezés szintjén.

Miben különbözik PÉTER MIHÁLY munkája a korábbi Anyegin-értelmezésektől?

Legnagyobb érdeme, hogy olyan tüzetes filológiai munka, amely a mai igényes olvasó számára segíti a befogadás folyamatát. Segít megragadni a múlandóban a maradandót, segít feltárni Puskin Anyeginjének eredeti szövegtörzsét és magyar fordításváltozatainak egybevetésével a változó szavak és kifejezések mögött rejlő, a mű üzenetét jelentő örök emberi tartalmat. A szövegelemzés megközelítési iránya mindig az eredetiből kiinduló értelmezés: egyetértve PÉTER Mihállyal, reális lehet az igény, hogy a fordítás keltsen ahhoz hasonló esztétikai hatást a magyar olvasóban, mint amelyet az eredeti mű kelt a *mai orosz* olvasóban. Ám rögtön hozzá kell tennünk, hogy nem csupán az idő

perspektívája játszik közre a 170 éve született Anyegin újraolvasásakor, hanem – bármely nyelvet vegyünk is alapul – a befogadói horizont is, az a háttérismeret, kíváncsiság, nyitottság, amellyel a különböző felkészültségű olvasó az irodalmi alkotáshoz saját maga közelíteni képes. Ezt a befogadói perspektívát tágítja a magyar közönség számára PÉTER MIHÁLY páratlan filológiai felkészültséggel, s a mai stílusértelmezés árnyalataira is nyitott stilisztika attitűdjével.

Az aprólékos elemzés mindenre kiterjedő tüzetességét próbáljuk meg érzékeltetni, csupán négy sor összevetését segítségül hívva: Anyegin stílusának tónusváltozását érzékelhetjük, amikor Tatyjana szerelmi vallomására sértő kioktatással a hangjában így válaszol:

Полюбите вы снова; но...
Учитесь властвовать собою;
Не всякий вас, как я, поймет;
К беде неопытность ведет. (IV, 16)

PÉTER MIHÁLY az első sor végi, Szlominzkij találó szavaival „tanító bácsis szünet” hangnemváltó szerepére hívja fel a figyelmet, s Puskin szövegével szembeállítja a vizsgált négy magyar fordítást, Bérczy Károlyét a múlt századból, 1866-ból, Mészöly Gedeonét 1945-ből, Áprily Lajosét 1953-ból, Galgóczy Árpádét 1992-ből.

„Ön újra fog szeretni még,
De indulatját tartsa féken;
Mint én, önt majd nem érti más...
s keserves a tapasztalás. (B.)

Bérczy kihagyja az áthajlást, a „felemelt mutatóujjas” *de* utáni szünetet, s ezáltal egybemosza a „vallomást” a „prédikációval”; emellett az *indulatját tartsa féken* kifejezés a mai olvasó számára túl erős.

Maga még fog szeretni, de...
Kérem, tegyen féket szívére.
Jöhetne más, ki drága bért
Fizettet a naiv hitért. (Á.)

Amint látjuk, Áprily híven tükrözi a tónusváltást, ám kissé kenetes színezetet ad a főlényes kioktatásnak. Mészöly fordításának viszont vidékiesen nyájas a hangulata.

Kegyednek új szerelme lesz,
De... legyen több tartózkodása!
Más, mint én, meg nem érti majd –
Óvatlanság hoz annyi bajt! (M.)

Galgóczy sem találja el az eredeti hangnemét.

Lesz még szerelmes újra, ám
Vigyázzon jól magára, kérem:
Ki könnyen ád naiv szívet,
Gyakran nehéz árat fizet. (G.)

A kemény *de* helyett az enyhébb *ám*, a második sor klisészerű általánossága, a záró két sor „falvédős” bölcsessége meglehetősen távol áll az eredetitől (36-38).

E kis részletből is tökéletesen kiviláglik, a szerző akár egyetlen kötőszóról is szakirodalom felvonultatásával, s a magyar stílustulajdonítás sokoldalú ismeretében tud szólni, ha az a jellemábrázolás szempontjából fontos, ha az az alkotói nézőponttal koherens. Nem szükséges tehát, hogy az egész művet sorról sorra az összevetés tárgyává tegye.

PÉTER MIHÁLY könyve közvetlen előzményeként azt a szakszeminárium-sorozatot említi, amelyet néhány éven keresztül az ELTE orosz szakos hallgatóinak az Anyegin és magyar fordításainak összevetéséből tartott. Azt tapasztalta – vallja –, ami a mai befogadói magatartásként más területen is mindennapos jelenség: a mai közönség kevéssé felkészült a költői szövegek „elidőző”, gondos olvasására, ami pedig nélkülözhetetlen kiindulópontja és alapja a további, tágabb kontextusokban végzendő értelmezésnek. Mindez következménye annak a korunkra általában jellemző felgyorsult életvitelnek is, amely sem az anyagi javak előállításában, sem az emberi kapcsolatok építésében, sem pedig a művészeti értékek létrehozásában és befogadásában nem kedvez a lassú, aprólékos és finom „ötvösmunkának”.

Ez alkalommal ilyen aprólékosan finom „ötvösmunkát” tart a kezében, aki PÉTER MIHÁLY új könyvét lapozgatja. Gördülékeny, világos, érthető, szárnyalóan könnyed, mégis tudományos igényű stílusa a magyar verselemzés, sajnos csak kevesek számára ismert kiváló „asztaltársaságának”, tudós versértő költő irodalmárainknak, önmagában is esztétikai élményt nyújtó megnyilatkozásaival rokonítható. PÉTER MIHÁLY nem titkolt célja az értő olvasás kedvének felkeltése, az irodalmi mű szövegben rejlő rétegtartalmainak sokoldalú értelmezése. A szakemberekhez és az irodalmat kedvelő olvasóhoz egyaránt szóló könyve a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában 1999-ben, a Puskin születésének kétszázadik évfordulóját ünneplő jubileumi megemlékezések évében jelent meg.

Cs. Jónás Erzsébet

Cs. Jónás Erzsébet: Kontrasztív szövegsemantikai vizsgálatok (Csehov-drámák fordításelemzése)

Bessenyei Kiadó, Nyíregyháza, 2001. 306 p.

Cs. JÓNÁS ERZSÉBET könyve szerves folytatása a szerző által mintegy két évtizede megkezdett műfordítás-stilisztikai munkának. A maga nemében hiánypótló a szakirodalomban, ugyanis a fordításelemzés és fordításkritika Magyarországon nem rendelkezik minden műnemre kiterjedő, alapos vizsgálatokról beszámoló szakirodalmi háttérrel. Az eddig megjelent magyar nyelvű munkák vagy csak általános fordításelemzési kérdésekkel foglalkoztak, vagy általában a fordításról, a különböző, nem elsősorban a szépirodalmi szövegek fordíthatóságáról, a grammatikai és lexikai transzformációkról adtak részletes ismertetést. A szépirodalmi szövegek fordításában a terjedelmileg kisebb lírai művek átkódolásáról jelentek meg tanulmányok. (Vö. *A műfordítás ma* című kötet tanulmányai 1986., KLAUDY KINGA, 1994.) Cs. JÓNÁS ERZSÉBET egy egészen új területre, a drámai szövegek fordításainak pragmatolingvisztikai megközelítésű elemzésére irányítja a figyelmet. A szerző helyesen állapítja meg, hogy mivel a szövegten, a stilisztika és a for-